

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนาฏยศิลป์สร้างสรรค์ “คองคาอารตี” วิถีแห่งสายน้ำ เป็นการนำเสนอการแสดงที่ถ่ายทอดจากความเชื่อเรื่องการบูชาแม่น้ำของคนไทยและคนอินเดียตามวิถีความเชื่อที่มีความเกี่ยวข้องและผูกพันกับแม่น้ำของคนไทยและคนอินเดียในรูปแบบต่างๆ ในเรื่องการบูชา ขมา และขอพร โดยให้ความสำคัญถึงพิธีคองคาอารตี ที่เมืองพาราณสี ประเทศอินเดีย เป็นกรณีศึกษา เนื่องจากเป็นต้นกำเนิดของการบูชาพระแม่คองคา แม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ตามคติความเชื่อ เรื่องวิถีชีวิต ประเพณี และขนบความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาแม่น้ำของคนไทยและคนอินเดียตั้งแต่โบราณ โดยมีแรงบันดาลใจ และแนวคิดในการสร้างสรรค์ผลงานจากประสบการณ์ตรงเมื่อครั้งไปศึกษานาฏยศิลป์อินเดีย ภารตนาฏยัมของผู้เขียน ชาวเมืองเชื่อว่าแม่น้ำคองคาในช่วงที่ไหลผ่านเมืองพาราณสีเป็นช่วงที่มีความศักดิ์สิทธิ์ และยังคงรักษาสืบทอดวิถีความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรม การบูชาแม่น้ำคองคาอันศักดิ์สิทธิ์อย่างต่อเนื่องจนถึงทุกวันนี้ จากการลงพื้นที่และศึกษาถึงจุดหมายแห่งความศรัทธา ประเพณีที่งดงามของชาวเมือง ทำให้ผู้เขียนเกิดแรงบันดาลใจในการสร้างสรรค์งานทางด้านนาฏยศิลป์ โดยการนำประสบการณ์ตรงที่ได้ใช้ชีวิตและได้เห็นวิถีแห่งความเชื่อความศรัทธาที่ชาวเมืองยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมา ถ่ายทอดเป็นการแสดงนาฏยศิลป์สร้างสรรค์ “คองคาอารตี” วิถีแห่งสายน้ำ ในการสร้างสรรค์ผลงานครั้งนี้ ผู้เขียนใช้รูปแบบการแสดงนาฏยศิลป์อินเดียภารตนาฏยัม ผสมกับนาฏยศิลป์ไทย และผสมด้วยกลิ่นอายของนาฏยศิลป์ตะวันตก เพื่อให้เกิดความร่วมสมัย เนื่องจากความเชื่อความศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ของแม่น้ำคองคานั้น เป็นที่ประจักษ์แก่ชาวโลกมาช้านานอย่างไม่ต้องสงสัย โดยการสร้างสรรค์งานจะอาศัยองค์ประกอบหลักทางด้านนาฏยศิลป์ทั้ง 7 แบบ อันประกอบด้วย 1) การออกแบบโครงเรื่องและบทการแสดงที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีการบูชาตามความเชื่อของผู้ศรัทธาที่มีต่อพระแม่คองคา 2) การออกแบบดนตรีที่นำมาใช้ประกอบการแสดงทั้งที่เป็นการบรรเลงของนักดนตรีเพื่อสร้างบรรยากาศ และสร้างสรรค์ชิ้นใหม่เพื่อให้เกิดความร่วมสมัย 3) การคัดเลือกนักแสดงที่มีความสามารถทางด้านนาฏยศิลป์ที่มีความหลากหลาย 4) การออกแบบลีลาและสัญลักษณ์มีการใช้ตามขนบแบบแผน และท่าทางที่ใช้ในชีวิตประจำวันในการสื่อความหมายและถ่ายทอดเรื่องราว 5) การออกแบบอุปกรณ์ที่ใช้แนวคิดมินิมอลลิสม์ มีความเรียบง่าย 6) การออกแบบเครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเป็นแบบอนุรักษ์นิยมและสร้างสรรค์อย่างเรียบง่าย และ 7) การใช้พื้นที่เวทีในลักษณะเปิดภายใต้โครงสร้างที่แบ่งการแสดงออกเป็น 3 องค์ด้วยกันได้แก่ องค์ที่ 1 ความศรัทธาบูชาตามวิถี องค์ที่ 2 รับประเพณีจากพราหมณ์ องค์ที่ 3 สืบสานตามความเชื่อ

คำสำคัญ: นาฏยศิลป์สร้างสรรค์/ คองคาอารตี/ นาฏยศิลป์อินเดีย

Abstract

This article aims to propose a dance performance conveying beliefs on the river worship rituals of Thai and Indian people in various forms, including worshiping, forgiving, and blessing, according to their ways of life which are tightly bound to the rivers. The emphasis is on Ganga Aarti in Varanasi of India as it is the origin of the worship rituals of the holy River Ganga. This work is also inspired by the experience the writer gained while studying Bharatanatyam classical dance at Banaras Hindu University, Varanasi City of India. It is believed among the locals in Varanasi that the passage of the River Ganga through Varanasi is sacred and they have continued to preserve the tradition of worshiping the sacred Ganga River until now. The Ganga Aarti, the Way of the River is a contemporary dance performance created by integrating Bharatanatyam classical dance with Thai classical and Western dances. This creative dance performance is composed of the 7 major elements: 1) a storyline and script design concerning the worship ritual to the goddess of the Ganga; 2) contemporary music composition used for the dance performance; 3) a selection of talented dance performers; 4) a creation of traditional and daily life styles, postures, and symbols to convey meanings and stories; 5) an equipment design based on the concept of minimalism; 6) a costumes design with conservative and creative styles; and 7) a design of an open stage divided into 3 Acts: Faith, Brahman Tradition, and Inheritance.

Keywords: Dance Creation/ Ganga Aarti/ Indian Dance

* อาจารย์, สาขาศิลปะการแสดง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, roongrohini@hotmail.com

บทนำ

คนไทยเป็นกลุ่มชนที่มีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้อง และมีความเชื่อเกี่ยวพันกับสายน้ำ ตั้งแต่เกิดจนตาย วิถีชีวิตและประเพณีมากมายที่แสดงให้เห็นถึงความผูกพันกับสายน้ำมาแต่ครั้งอดีต ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมที่ต้องอาศัยน้ำเพื่อการเกษตร ไม่ว่าจะเป็น การทำนา ทำสวน ทำไร่ นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับแม่พระคงคาว่าเป็นผู้รักษาสายน้ำลำธารให้มีน้ำเพื่อใช้ในการเลี้ยงสัตว์ หรือแม้แต่เพื่อการดำรงชีวิต คนไทยมักนิยมตั้งบ้านเรือนในที่ราบที่ลุ่มหรือใกล้แหล่งน้ำ เพื่อจะได้ทำมาหากินได้สะดวก เพื่อใช้ประโยชน์จากน้ำ จึงไม่แปลกที่จะผูกพันและมีความเชื่อความศรัทธาเกี่ยวกับน้ำ เช่น ความเชื่อเรื่องนาคให้น้ำไว้ในแต่ละปีนาคจะให้ น้ำมากหรือน้ำน้อย ปีใดมีน้ำที่ใช้ทำการเกษตรพอเพียงผลผลิตทางการเกษตรก็จะอุดมสมบูรณ์ จึงเป็นที่มาของประเพณีหลายอย่างของคนไทย เช่น การลอยกระทงในวันเพ็ญเดือนสิบสอง เพื่อขอขมาแม่พระคงคา จากการที่พวกเราได้ใช้ประโยชน์จากน้ำหรือทำให้น้ำเกิดความสกปรกตลอดทั้งปี

ผู้คนส่วนมากทั่วทั้งอุษาคเนย์ทำพิธีขอขมาน้ำและดิน ตามความเชื่อในการนับถือผิอย่างนี้มาไม่น้อยกว่า 3,000 ปีมาแล้ว จากนั้นก็ทำสืบเนื่องตลอดจนถึงปัจจุบัน แต่คนในราชสำนักและคนในสังคมเมืองกลับให้ความสำคัญกับประเพณีที่รับมาจากจีนและอินเดีย แล้วนำมาปรับปรุงให้เข้ากับความเชื่อทางศาสนาพุทธ และพราหมณ์เรียกว่า การลอยโคม ลอยกระทง คนในอยุธยาสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชรับประเพณีลอยโคมจากจีน มีบันทึกในเอกสารยุโรป นำเชื่อว่าเป็นต้นแบบลอยกระทงที่เริ่มสมัยรัชกาลที่ 3 ส่วนประเพณีลอยกระทงของอินเดียเป็นประเพณีของศาสนาพราหมณ์ จะจัดขึ้นราวเดือนตุลาคม-พฤศจิกายน ของทุกปี ในเทศกาลตีปาวลี คนอินเดียจะใช้ตะคันดินเผา หรือตะเกียงที่ทำจากวัสดุต่าง ๆ ใส่น้ำมันมะพร้าวหรือน้ำมันที่ทำจากไขมันสัตว์ แล้วมีไส้ตะเกียงทำจากฝ้าย ใช้จุดไฟเป็นดวง ๆ ภาษาเขมรเรียกว่า จองเป็รียง หมายถึงจุดน้ำมันจากไขมันของวัว ควาย ในราชสำนักอยุธยานิยมทำพิธีแบบนี้ พบในวรรณกรรม เช่น ทวาทศมาส¹

ดังนั้นคนไทยและคนอุษาคเนย์จึงมีพิธีขอขมาน้ำและดิน ซึ่งปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นประจำทุกปีถือเป็นการสิ้นปีนักษัตรเก่า (ตามปฏิทินจันทรคติ) โดยจะมีขึ้นราวเดือนพฤศจิกายน (ตามปฏิทินสุริยคติ) เพราะเชื่อว่า น้ำ และ ดิน เป็นผู้ให้ความมีชีวิตมาตลอดทั้งปี คือให้อาหารเพื่อหล่อเลี้ยงชีวิตของมนุษย์ อันได้แก่ ข้าวปลาพืชพันธุ์ธัญญาหารต่าง ๆ ดังนั้น เมื่อถึงสิ้นปีจะต้องมีพิธีขอขมาในเดือนสิ้นปี คือเดือน 12 แล้วขึ้นปีใหม่ คือเดือน 1 เรียกว่าเดือนอ้าย (ราวปลายพฤศจิกายน หรือ ต้นธันวาคม) พิธีขอขมาน้ำและดินชาวบ้านจะหาวัสดุที่ลอยน้ำได้จากธรรมชาติ เช่น กาบกล้วย กระจับปี่ มาทำเป็นกระทง ปั้นตุ๊กตาดินเหนียวแต่ปัจจุบันมีการใช้ดินน้ำมันเพื่อความสะดวกแล้วแต่จะหาได้ เป็นตุ๊กตากล้วยรูปคนเท่ากับจำนวนสมาชิกในครอบครัว ปั้นรูปสัตว์เลี้ยง แล้วใส่เครื่องเช่นผี เช่น ข้าวเหนียวหรือข้าวสวย อาหารคาว หวาน และดอกไม้ ฯลฯ ใส่ลงไปในกระทงแล้วลอยไปกับน้ำเพื่อเป็นการบูชาและขอขมาต่อธรรมชาติ ดินและน้ำซึ่งหมายถึงพระแม่คงคา

ภาพที่ 1, 2 ตุ๊กตาเสียบกล ประเพณีขอขมาธรรมชาติ ดินและน้ำ
ที่มา: ได้รับความอนุเคราะห์จากนราธิป ทองถนอม

1. สุจิตต์ วงษ์เทศ, “พิธีขอขมาดินและน้ำ ตามความเชื่อในศาสนาผี,” สัมภาษณ์โดย ฤตพชรพร ทองถนอม, 1 ตุลาคม 2560

สุจิตต์ วงษ์เทศ ได้กล่าวถึง คองคา ไว้ว่า คองคา (คำบาลี-สันสกฤต) เป็นชื่อแม่น้ำสายหนึ่งในอินเดีย ที่ได้รับยกย่องว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ มีกำเนิดจากป่าหิมพานต์ (บนทิวเขาหิมาลัย) ไทยยืมคำว่าคองคามาใช้หมายถึงน้ำโดยทั่วไป แล้วเรียกผืนน้ำว่าแม่พระคองคา คนไทยเพิ่งรู้จักแม่พระคองคาหลังติดต่อบริบทศาสนาพราหมณ์-พุทธ จากอินเดีย ราวหลัง พ.ศ. 1000 หรือราวไม่เกิน 1,500 ปีมาแล้ว²

จากความเชื่อเรื่องน้ำของคนไทย ซึ่งมีความเกี่ยวข้องผูกพันกับน้ำในด้านต่าง ๆ ทำให้ผู้เขียนสนใจที่จะศึกษาถึงวิถีชีวิตของคนในประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นต้นกำเนิดของพระแม่คองคาแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ตามคติความเชื่อ ว่ามีวิถีชีวิต ประเพณี หรือความเชื่อเกี่ยวกับความสำคัญของน้ำ เหมือนกับคนไทยหรือไม่อย่างไร โดยมุ่งศึกษาเฉพาะบริเวณแม่น้ำคองคาที่เมืองพาราณสี ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นช่วงที่มีความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ โดยผู้เขียนได้ถ่ายทอดผลจากการศึกษาในครั้งนี้ออกมาในรูปแบบของการแสดงนาฏยศิลป์สร้างสรรค์ “คองคารตี” วิถีแห่งสายน้ำ ซึ่งจะใช้การผสมผสานระหว่างนาฏยศิลป์อินเดียภารตะนาฏยัม นาฏยศิลป์ไทย และนาฏยศิลป์ตะวันตก ในการรังสรรค์ชุดการแสดงครั้งนี้เพื่อให้เกิดความร่วมมือ

วิถีความเชื่อแห่งพระแม่คองคาแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ที่เมืองพาราณสี

แม่น้ำคองคา เป็นแม่น้ำสายสำคัญที่หล่อเลี้ยงชีวิตของชาวอินเดียมายาวนานแต่ครั้งอดีตกาล และความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของเหตุแห่งการกำเนิดของแม่น้ำคองคา “พระแม่คองคา” เป็นสายน้ำที่มีความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์ เป็นแม่น้ำแห่งการรวมจิตใจของคนอินเดียหรือผู้ที่นับถือศาสนาพราหมณ์-ฮินดูทั่วโลกให้เป็นหนึ่งเดียว ชาวฮินดูนับถือกันว่า แม่น้ำคองคาเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ที่สุด พระ ดร.อดิศักดิ์ อีสสร (อิสสร) ได้พูดถึงตามตำนานในคัมภีร์พระเวทของอินเดียกล่าวว่า พระแม่คองคาสถิตอยู่บนมวยผมของพระศิวะ เป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ (Holy Ganga) ชาวอินเดียจึงขนานนามว่า “คองคาสวรรค์” และได้มีการบันทึกในคัมภีร์ฤคเวท และวรรณคดีที่สำคัญอื่น ๆ ของอินเดียอีก เช่น คัมภีร์ปุราณะและนิมหากาพย์มหาภารตะ เป็นต้น³

ดังนั้นชาวอินเดียเชื่อว่า ถ้าใครได้ดื่มได้อาบน้ำจากแม่น้ำคองคาจะสามารถชำระล้างบาปมลทินทั้งปวง ช่วยให้คนผู้นั้นกลายเป็นผู้บริสุทธิ์ ซึ่งเมื่อตายไปจะได้ขึ้นสู่สวรรค์ ได้พบกับเทพเจ้าที่ตนเชื่อและศรัทธา ด้วยความเชื่อนี้ทำให้ชาวฮินดูนับถือแม่น้ำคองคาว่าศักดิ์สิทธิ์ก็เพราะเชื่อกันว่าแม่น้ำคองคาที่ไหลลงมาจากสวรรค์นั้น ได้ไหลผ่านเศียรของพระศิวะมหาเทพสูงสุดแห่งเทพทั้งปวง ด้วยความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ของพระแม่คองคานี้ทำให้ชาวเมืองและผู้ที่อยู่ใกล้จึงพากันมาอาบน้ำชำระบาปกันเป็นประจำ ส่วนผู้ที่อยู่ไกลก็พยายามเดินทางไปเยือนแม่น้ำคองคาแห่งนี้ให้ได้สักครั้งในชีวิต และไม่ลืมที่จะนำน้ำจากแม่น้ำคองคาติดตัวกลับไป และเก็บน้ำจากแม่น้ำคองคานี้ไว้ในหม้อหรือโอ่ง ไว้ใช้ผสมในน้ำที่จะใช้ในพิธีสำคัญ เช่น พิธีแต่งงาน การสร้างแท่นรูป หรือแม่แต่งงานศพ โดยเฉพาะช่วงที่พระแม่คองคาไหลผ่านที่เมืองวารานสี (Varanasi) หรือที่คนไทยรู้จักกันในชื่อพาราณสีแห่งนี้ ซึ่งเคยเป็นเมืองหลวงแห่งแคว้นกาสิ และเชื่อกันว่าเป็นสถานที่ที่องค์พระศิวะมหาเทพทรงสถิตอยู่เพื่อประทานพรแห่งพลัง ปราญญความรู้ และเสียงดนตรี จึงขนานนามว่า เมืองแห่งพระศิวะมหาเทพ (The City of Lord Shiva) โดยธรรมชาติสายน้ำทุกสายจะไหลสู่ทางทิศใต้ แต่สายน้ำแห่งพระแม่คองคา ณ ที่บริเวณเมืองพาราณสีแห่งนี้ กลับไหลย้อนกลับขึ้นไปทางทิศเหนือ ตามความโค้งของแม่น้ำ เป็นลักษณะพระจันทร์ครึ่งเสี้ยวดังที่ประดับอยู่บนมวยผมของพระศิวะ ทำให้ยิ่งตอกย้ำและยืนยันถึงความมหัศจรรย์แห่งแม่น้ำคองคาสายนี้เป็นทวีคูณ

2. สุจิตต์ วงษ์เทศ, “คองคา,” สัมภาษณ์โดย ฤตพชรพร ทองถนอม, 1 พฤศจิกายน 2560.

3. พระ ดร.อดิศักดิ์ อีสสร (อิสสร), “พระแม่คองคานานในคัมภีร์พระเวทของอินเดีย,” สัมภาษณ์โดย ฤตพชรพร ทองถนอม, 13 เมษายน 2550.

ภาพที่ 3, 4 แม่น้ำคงคา เมืองพาราณสี ประเทศอินเดีย
ที่มา: ผู้เขียน

พระมหา ดร.ประมวล ฐานทุโต (บุลลคม) ได้เล่าถึงความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของแม่น้ำคงคาที่เมืองพาราณสีว่า ชาวฮินดูเชื่อกันว่า แม่น้ำคงคาช่วงที่ไหลผ่านเมืองพาราณสีเป็นช่วงที่มีความศักดิ์สิทธิ์ที่สุด พระราชาทุกพระองค์ในอดีตจะเสด็จลงทรงชำระล้างบาปและประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ อยู่เป็นนิจ จึงได้ทรงสร้างพลับพลาที่ประทับ และทำน้ำไว้จำนวนมากถึง 84 ทำ เพื่อใช้สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา สำหรับประกอบพิธีเผาศพ ใช้สำหรับอาบน้ำ ทั้งของพระราชา และชาวเมืองทั่วไป ดังได้เห็นกันอยู่ในปัจจุบัน ทำน้ำที่ใหญ่และสำคัญที่สุด คือ ทำทศอศวเมธ (Dashashvamedh) มีตำนานเรื่องเล่าอยู่ว่า พระพรหมได้ประกอบพิธีอศวเมธ ที่ทำน้ำแห่งนี้ พิธีอศวเมธ เป็นพิธีบูชาด้วยม้า ครั้นนั้นใช้ม้าเพื่อประกอบพิธีจำนวน 10 ตัว (ทศ หมายถึง สิบ อศว หมายถึง ม้า และ เมธ หมายถึงการบูชา) เพราะเหตุนี้ทำทศอศวเมธจึงได้ชื่อว่า เป็นทำน้ำที่มีความศักดิ์สิทธิ์ที่สุด ที่ใช้ประกอบประเพณีการบูชา และพิธีกรรมต่าง ๆ โดยจัดขึ้นเป็นประจำและต่อเนื่องมาเป็นเวลายาวนานตั้งแต่โบราณกาลในทุก ๆ วันจะมีชาวเมืองพาราณสีและที่เดินทางมาจากที่ต่าง ๆ มาอาบน้ำเพื่อชำระบาปกันตลอดทั้งวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงก่อนพระอาทิตย์ขึ้น และช่วงโพล้เพล้หลังพระอาทิตย์ตก ด้วยความเชื่อที่ว่า “หากผู้ใดได้มาอาบน้ำชำระร่างกาย ณ บริเวณทำน้ำทศอศวเมธแห่งนี้แล้ว บาปทั้งหมดก็จะสูญสิ้นไป”⁴ ผู้เขียนเองก็ได้มีโอกาสเข้าร่วมพิธีบูชาอารตีแม่น้ำคงคาอยู่เป็นประจำ เมื่อครั้งที่ศึกษาทางนาฏยศิลป์อินเดียภาวตะนาฏยัมณ มหาวิทยาลัยบารนาร์ฮินดู (Banaras Hindu University) เมืองพาราณสี ประเทศอินเดียแห่งนี้

พิธีกรรมการอาบน้ำในแม่น้ำคงคาเพื่อชำระบาปนั้นมีวัฒนธรรมและประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณ จะประกอบพิธีบูชาวันละ 2 เวลา ได้แก่ ช่วงก่อนพระอาทิตย์ขึ้น และช่วงโพล้เพล้หลัง พระอาทิตย์ตก แต่คนส่วนใหญ่จะให้ความสำคัญในช่วงเวลาพระอาทิตย์ขึ้นมากกว่า ช่วงหลังพระอาทิตย์ตก ธรรมเนียมที่ถือปฏิบัติจะเริ่มจาก เมื่อมาถึงทำน้ำทุกคนจะเดินลงไปแม่น้ำด้วยความเคารพและศรัทธา ยืนหันหน้าไปทางทิศตะวันออกใช้มือทั้งสองกอบน้ำขึ้นมา หรือจะใช้ภาชนะที่นำมาตักน้ำขึ้นมาก็ได้ จากนั้นสวดมนต์หรืออธิษฐานจิตต่อพระแม่คงคา ขณะที่สวดมนต์อยู่นั้นก็ค่อยเทน้ำกลับลงไปในแม่น้ำ เมื่ออธิษฐานจิตเสร็จแล้วก็เริ่มอาบน้ำชำระร่างกายปกติ ซึ่งชาวฮินดูเชื่อว่าเป็นเวลาที่องค์สุริยเทพกำลังขับเคลือนราชรถล้อเดียวเทียมด้วยม้าสีขาว 7 ตัว ทะยานขึ้นสู่ขอบฟ้าเพื่อกำจัดความมืดมิดให้แก่ชาวโลก การปฏิบัติเช่นนี้ถือเป็นการแสดงความเคารพและความศรัทธาต่อพระแม่คงคาด้วยความจริงใจ และเป็นการต้อนรับองค์สุริยเทพด้วยความเคารพ อีกนัยหนึ่งถือว่าการต้อนรับเอาสิริมงคลเข้ามาสู่ชีวิต เป็นแสงรุ่งอรุณแห่งชีวิตใหม่

4. พระมหา ดร.ประมวล ฐานทุโต (บุลลคม), “ความเชื่อเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของแม่น้ำคงคาที่เมืองพาราณสี,” สัมภาษณ์โดย ฤตพชรพร ทองถนอม, 5 ธันวาคม 2550.

ภาพที่ 5, 6 วิธีความเชื่อการอาบน้ำที่แม่น้ำคงคา เมืองพาราณสี ประเทศอินเดีย
ที่มา: ผู้เขียน

พิธีกังกาอารตีที่เมืองพาราณสีแรงบันดาลใจในการสร้างผลงาน

การบูชาคงคาอารตี เป็นพิธีการบูชาพระแม่คงคาของคนอินเดีย เปรมจินท์ ฮัมบา ได้กล่าวถึงความหมายของ การบูชาอารตี ไว้ว่า เป็นการบูชาเทพเจ้าด้วยไฟ คนอินเดียเชื่อว่าไฟเป็นสิ่งบริสุทธิ์ และสามารถชำระล้างสิ่งชั่วร้ายและขจัดสิ่งอัปมงคลต่าง ๆ ให้หมดสิ้นไป⁵ ดังนั้น การบูชาพระแม่คงคาจึงนิยมใช้แบบการบูชาอารตี การบูชาหลายรูปแบบแล้วแต่วิถีปฏิบัติตามความเชื่อของแต่ละคน การบูชาอารตีที่เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายไปทั่วโลก ก็คือการทำพิธีบูชาในแบบของพราหมณ์ พิธีกรรมนี้จะเริ่มขึ้นตั้งแต่เวลาเช้าตรู่แสงรุ่งอรุณแรกของวัน บรรดาพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีกรรมการลงอาบน้ำ จะสั่นระฆัง และเป่าสังข์ เพื่อต้อนรับองค์สุริยเทพ และเริ่มประกอบพิธีสวดบูชาพระแม่คงคา โดยใช้อุปกรณ์เพื่อประกอบพิธีอารตีดังนี้ สังข์ ระฆัง กระจดิง ฐูป ภาพชนะหรือหม้อใส่น้ำคงคา กายาน ตะเกียงน้ำมันซี การบูร ดอกไม้ พัดขนนกยูง และเส้นหางจามรี ซึ่งสิ่งของทั้งหมดนี้เป็นสัญลักษณ์ที่แสดงถึงธาตุทั้ง 5 ในศาสนาฮินดู อันได้แก่ ธรรณี อัคนี วรุณ จันทรา วาโย

ภาพที่ 7, 8 พราหมณ์ขณะประกอบพิธีกังกาอารตี เมืองพาราณสี ประเทศอินเดีย
ที่มา: ผู้เขียน

5. Premchand Hombal, "การบูชาอารตี." สัมภาษณ์โดย ฤตพชรพร ทองถนอม, 23 มิถุนายน 2556.

นอกจากนี้ยังมีวิถีในการบูชาพระแม่คงคาที่แตกต่างกันออกไปตามความเชื่อ โดยเฉพาะสตรีที่นับถือศาสนาฮินดู พวกเขาจะนำสิ่งของต่าง ๆ อันได้แก่ ดอกไม้ ธูปเทียน ของหอม ขนมนมเนย มะพร้าว กล้วย อ้อย ผ้าสำหรับ และผงซินดูร์ (Sindur) เป็นผงแป้งสีแดงขาดสำหรับใช้เจิมหน้าผากเพื่อความเป็นสิริมงคล เพื่อประกอบพิธีกรรมการบูชา ขอพรจากพระแม่คงคา ชาวฮินดูชาวอินเดียที่สอนพิเศษภาษาอังกฤษและฮินดีให้กับผู้เขียนได้เล่าว่า สิ่งที่คุณขอพรต่อพระแม่คงคานั้นส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของชีวิตครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องคู่ครองและให้บุตรชาย พวกเขาจะขอพรให้ได้คู่ครองที่ดีมีคุณธรรม เป็นผู้นำครอบครัวให้อยู่เย็นเป็นสุขและมีบุตรชายที่เป็นคนดีเฉลียวฉลาด เป็นที่พึ่งของครอบครัวต่อไป ในภายภาคหน้า ดังนั้นสตรีในศาสนาฮินดูจึงมั่นคงในการบูชา เชื่อและมีความศรัทธาต่อพระแม่คงคาอย่างจริงจัง เธอจะสวดมนต์อ้อนวอนและขอพรต่อพระแม่คงคาให้ชีวิตของเธอและครอบครัวมีความสุขและสมบูรณ์

ภาพที่ 9, 10 บูชาพระแม่คงคา ที่เมืองพาราณสี ประเทศอินเดีย
ที่มา: ผู้เขียน

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าด้วยความผูกพันที่หล่อหลอมมาจากความเชื่อความศรัทธาที่มีต่อพระแม่คงคาที่เปรียบเสมือนสายน้ำแห่งชีวิต ก่อให้เกิดประเพณีและวัฒนธรรมที่งดงามและทรงคุณค่า ทำให้ผู้เขียนเกิดแรงบันดาลใจอยากจะหยิบยกรวบรวมวิถีการบูชาพระแม่คงคา จากการนำประสบการณ์ตรงที่ได้ใช้ชีวิตและได้สัมผัสวิถีแห่งความเชื่อ ความศรัทธาที่ชาวเมืองยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณ ถ่ายทอดเป็นการแสดงนาฏยศิลป์สร้างสรรค์ “คองคารตี” วิถีแห่งสายน้ำ โดยการผสมผสานระหว่างนาฏศิลป์อินเดียการตะนาฏยัม นาฏยศิลป์ไทย และนาฏยศิลป์ตะวันตกเพื่อให้เกิดความร่วมสมัย เนื่องจากความเชื่อความศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ของแม่น้ำคงคาเป็นที่ประจักษ์แก่ชาวโลกมาช้านาน โดยการสร้างสรรค์จะอาศัยองค์ประกอบหลักทางด้านนาฏยศิลป์ทั้ง 7 แบบ อันประกอบด้วย 1) การออกแบบโครงเรื่องและบทการแสดงที่เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับวิถีการบูชาตามความเชื่อของผู้ศรัทธาที่มีต่อพระแม่คงคา 2) การออกแบบดนตรีที่นำมาใช้ประกอบการแสดงทั้งที่เป็นการบรรเลงของนักดนตรีเพื่อสร้างบรรยากาศ และสร้างสรรค์ขึ้นใหม่เพื่อให้เกิดความร่วมสมัย 3) การคัดเลือกนักแสดงที่มีความสามารถทางด้านนาฏยศิลป์ที่มีความหลากหลาย 4) การออกแบบลีลาและสัญลักษณ์มีการใช้ตามขนบแบบแผน และท่าทางที่ใช้ในชีวิตประจำวันในการสื่อความหมายและถ่ายทอดเรื่องราว 5) การออกแบบอุปกรณ์ที่ใช้แนวคิดมินิมอลลิสม์ มีความเรียบง่าย 6) การออกแบบเครื่องแต่งกายที่ใช้ในการแสดงเป็นแบบอนุรักษ์นิยมและสร้างสรรค์อย่างเรียบง่าย และ 7) การใช้พื้นที่เวทีในลักษณะเปิด ภายใต้โครงเรื่องโดยแบ่งการแสดงออกเป็น 3 องก์ ด้วยกัน องก์ที่ 1 ความศรัทธาบูชาตามวิถี องก์ที่ 2 รับประทานจากพรหมณ์ องก์ที่ 3 สืบสานตามความเชื่อ

การแสดงนาฏยศิลป์สร้างสรรค์ “คงคาอารตี” วิธีแห่งสายน้ำ

องค์ที่ 1 ความศรัทธาบูชาตามวิถี

ฉากที่ 1 เป็นการพูดถึงวิถีชีวิตของคนไทยที่มีความผูกพันกับแม่น้ำ โดยการใช้ประโยชน์จากแม่น้ำเพื่อหล่อเลี้ยงชีวิต ใช้เสียงขลุ่ย เพื่อสื่อถึงสายน้ำในยามเช้า ซอ ซึง และกรับ บรรเลงเป็นดนตรีประกอบการแสดงเพื่อสื่อถึงวิถีชีวิตของชาวบ้าน ผู้แสดงเป็นชาวบ้านคนไทยใช้ลีลาท่ารำในลักษณะการด้นสดทางนาฏยศิลป์ (improvisation) และ ท่าทางที่ใช้ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ (everyday movement) อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการแสดงจะเป็นส้อม ตะข่อง เพื่อสื่อถึงอาชีพหาปลา ใช้กระบุงที่ยัดด้วยขนเพื่อสื่อถึงการใช้ตักน้ำเอาไปใช้ในครัวเรือน และใช้กระบุงเพื่อสื่อถึงการใส่เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มการซักในชีวิตประจำวัน การแต่งกายเน้นหลักความเป็นมินิมอลลิสม์ (Minimalism) มีความเรียบง่ายโดยใช้ผ้าสีพื้นนุ่งเป็นโจงกระเบน ผู้หญิงห่มเป็นผ้าแถบ และคล้องคอ ส่วนผู้ชายสวมเสื้อแขนยาว และสื่อว่าเป็นคนไทย

ภาพที่ 11, 12 นาฏยศิลป์สร้างสรรค์ คงคาอารตี วิธีแห่งสายน้ำ องค์ที่ 1 ฉากที่ 1
ที่มา: ผู้เขียน

ฉากที่ 2 เป็นการพูดถึงการบูชา ขมา และขอพร ต่อพระแม่คงคา ตามความเชื่อของคนไทยที่มีมาแต่โบราณ ดนตรีที่ใช้ประกอบมีการสร้างสรรค์ขึ้นใหม่มีการผสมผสานเครื่องดนตรีร่วมสมัย ได้แก่ อิเล็กโทรน ฟลูท และเครื่องออกแบบเสียง เพื่อสื่อถึงความศักดิ์สิทธิ์และศรัทธาในพระแม่คงคา ผู้แสดงเป็นชาวบ้านยังคงใช้ลีลาท่ารำในลักษณะการด้นสดทางนาฏยศิลป์ (improvisation) และท่าทางที่ใช้ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ (everyday movement) ส่วนพระแม่คงคามีการใช้ท่าทางการเคลื่อนไหวของนาฏยศิลป์สากล รวมถึงการแต่งกายของพระแม่คงคาเน้นหลักความเป็นมินิมอลลิสม์ (Minimalism) มีความเรียบง่ายและร่วมสมัยด้วยการใส่กระโปรง เสื้อเกาะอก และหมวกใบเรียบ เพื่อความคล่องตัวในการแสดง อุปกรณ์ที่ใช้สื่อถึงการบูชา ขมาและขอพรต่อพระแม่คงคาเป็นอุปกรณ์ที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ในพิธีกรรมจริง

ภาพที่ 13, 14 นาฏยศิลป์สร้างสรรค์ คองคารตี วิถีแห่งสายน้ำ องค์กรที่ 1 ฉากที่ 2
ที่มา: ผู้เขียน

องค์กรที่ 2 รับประเพณีจากพราหมณ์

ฉากที่ 1 เป็นการพูดถึงวิถีความเชื่อของคนอินเดียที่มีต่อพระแม่คงคาในเรื่องการอาบน้ำเพื่อชำระบาป ใช้เสียงतालपुरะ เสียงกระดิ่งดัง ประกอบกับเสียงดนตรีสมัยใหม่ เพื่อสื่อถึงวิถีชีวิตของชาวเมืองพาราณสีที่แม่น้ำคงคาในยามเช้า ผู้แสดงเป็นผู้บุชาอินเดียใช้ลีลาท่ารำในลักษณะการด้นสดทางนาฏยศิลป์ (improvisation) และ ท่าทางที่ใช้ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ (everyday movement) สื่อถึงการบูชาและการอาบน้ำ อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการแสดงจะเป็นภาชนะทองเหลืองที่ใช้สำหรับบรรจุน้ำ การแต่งกายเน้นหลักความเป็นมินิมอลลิสม์ (Minimalism) มีความเรียบง่ายบ่งบอกถึงเชื้อชาติอินเดียของตัวละคร ด้วยการสวมเบ้าห่มสำหรับสีพื้น

ภาพที่ 15, 16 นาฏยศิลป์สร้างสรรค์ คองคารตี วิถีแห่งสายน้ำ องค์กรที่ 2 ฉากที่ 1 การบูชาก่อนอาบน้ำ
ที่มา: ผู้เขียน

นาฏยศิลป์สร้างสรรค์ “คางคการตี” วิธีแห่ง สายน้ำ

ฤตพชรพร ทองถนอม

CREATIVE DANCE PERFORMANCE: “GANGA AARTI,” THE WAY OF THE RIVER

ภาพที่ 17, 18, 19 นาฏยศิลป์สร้างสรรค์ คางคการตี วิธีแห่งสายน้ำ องค์กรที่ 2 ฉากที่ 1 การอาบน้ำ
ที่มา: ผู้เขียน

ฉากที่ 2 เป็นการพูดถึงวิถีความเชื่อของคนอินเดียที่มีต่อพระแม่คงคาในเรื่องการบูชาอารตี โดยมีอุปกรณ์ในการบูชาที่นำเสนอให้เห็น 2 รูปแบบ ได้แก่ แบบที่ 1 แบบภาตบูชาบรรจุดอกไม้ ตะเกียงน้ำมัน และผงซินดูร์ และแบบที่ 2 แบบกระทงที่ทำจากใบไม้บรรจุดอกไม้ และตะคันเทียน ดนตรีที่ใช้บรรเลงเป็นเพลงสวดขอพรต่อพระแม่คงคา เพื่อสื่อถึงความเชื่อความศรัทธาที่บริสุทธิ์ การใช้ลีลาท่ารำของผู้บูชาชาวอินเดีย ยังใช้ในลักษณะการด้นสดทางนาฏยศิลป์ (improvisation) และท่าทางที่ใช้ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ (everyday movement) สื่อถึงการสวดบูชาต่อพระแม่คงคา อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการแสดงจะเป็นภาชนะภาตทองเหลืองประกอบด้วย ดอกไม้ ตะเกียงน้ำมัน ผงซินดูร์ และกระทงที่ทำจากใบไม้ใส่ด้วยดอกไม้ และตะคันเทียน

ภาพที่ 20, 21, 22 นาฏยศิลป์สร้างสรรค์ “คางคการตี” วิธีแห่งสายน้ำ องค์กรที่ 2 ฉากที่ 2 การบูชาอารตี
ที่มา: ผู้เขียน

ฉากที่ 3 เป็นการพูดถึงความเชื่อของคนอินเดียที่มีต่อเทพเจ้าที่เราอุทิศตนบูชาด้วยความเชื่อและความศรัทธาว่าเทพเจ้านั้นจะรับรู้และจะประทานพรให้สำเร็จดังที่เราปรารถนา โดยการนำเสนอให้เห็นถึงการรับรู้ของพระแม่คงคาในการสวดบูชาของตน ดนตรีประกอบจะใช้ดนตรีร่วมสมัย ผสมกับเทคนิคพิเศษ ได้แก่ อิเล็กโทรน ฟลูท และเครื่องออกแบบเสียง เพื่อสื่อถึงลักษณะที่เจิดและเยือกเย็นประดุจสายน้ำของพระแม่คงคา ผู้บูชาใช้ลีลาท่ารำในลักษณะการด้นสดทางนาฏยศิลป์ (improvisation) และท่าทางที่ใช้ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ (everyday movement) สื่อถึงการ

สวดบูชาต่อพระแม่คองคา และลีลาท่าทางการเคลื่อนไหวแบบนาฏยศิลป์อินเดียการตะนาฏยัมของผู้บูชา ด้วยกระทงใบไม้ ส่วนผู้แสดงเป็นพระแม่คองคาใช้ลีลาท่าทางการเคลื่อนไหวของนาฏยศิลป์สากล

ภาพที่ 23, 24, 25 นาฏยศิลป์สร้างสรรค์ คองคารตี วิถีแห่งสายน้ำ องค์กรที่ 2 ฉากที่ 3 คองคารตี
ที่มา: ผู้เขียน

ภาพที่ 26, 27, 28 นาฏยศิลป์สร้างสรรค์ คองคารตี วิถีแห่งสายน้ำ องค์กรที่ 2 ฉากที่ 3 พระแม่คองคา รับกระทงบูชา
ที่มา: ผู้เขียน

องค์กรที่ 3 สืบสานตามความเชื่อ

ฉากที่ 1 เป็นการพูดถึงวิถีความเชื่อการบูชา ขอขมา ต่อพระแม่คองคา ในเทศกาลลอยกระทงของคนไทยที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ดนตรีที่ใช้คือเพลงขับไม้บัณเฑาะว์ที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ใช้ลีลาท่ารำในลักษณะการจีบส่งหลัง การเดินยกหน้า กระดกหลังในแบบของนาฏยศิลป์ไทย การใช้มือในลักษณะท่ารำของนาฏยศิลป์อินเดียการตะนาฏยัม ใช้การวิ่ง การพอยด์เท้าของนาฏยศิลป์สากล อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบการแสดงใช้กระทงใบตอง ดอกไม้ ธูป เทียน เพื่อสื่อถึงการรับวัฒนธรรมการใช้วัสดุธรรมชาติมาทำเป็นกระทง และการบูชาด้วยไฟแบบอารตีของอินเดีย การแต่งกายเน้นหลักความเป็นมินิมอลลิสม์ (Minimalism) มีความเรียบง่ายบ่งบอกถึงเชื้อชาติไทยและอินเดียของตัวละคร การใช้กระโปรงเพื่อความคล่องตัวและมีความร่วมสมัย มีการใช้สัญลักษณ์เพื่อสื่อถึงการรับวัฒนธรรม ได้แก่ ผู้แสดงที่เป็นคนไทยให้ใส่สวาลเพื่อสื่อถึงสัญลักษณ์การสวมสายสิญจน์ของพราหมณ์ ผู้แสดงที่เป็นคนอินเดียสวมสไบทับชุดสำหรับ เพื่อสื่อถึงการเข้ามายังสยามประเทศ การใช้กากกล้วย ใบตองที่พับประดิษฐ์เป็นกระทงอย่างสวยงามตามแบบของวัฒนธรรมไทยและประดับด้วยเครื่องบูชาดอกไม้ ธูป และเทียน ตามขนบความเชื่อการบูชาด้วยไฟแบบอารตีของพราหมณ์

ภาพที่ 29, 30, 31 นาฏยศิลป์สร้างสรรค์ คางคการตี วิธีแห่งสายน้ำ องค์กรที่ 3 สืบสานตามความเชื่อ
ที่มา: ผู้เขียน

สรุป

นาฏยศิลป์สร้างสรรค์ “คางคการตี” วิธีแห่งสายน้ำ สร้างสรรค์ขึ้น โดยยึดหลักตามความเชื่อพื้นฐานของมนุษย์ที่มีต่อพระแม่คางคา เทวีแห่งสายน้ำที่หล่อเลี้ยงทุกสรรพสิ่งให้อุดมสมบูรณ์และคงอยู่อย่างมีความสุข ความเชื่อความศรัทธาต่อเทพเจ้าที่ตนนับถือเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้ผู้ศรัทธานั้นยึดมั่นและประกอบแต่กรรมดี ประพฤติปฏิบัติดีตามหลักธรรมคำสอนทางศาสนา ด้วยการนำเอาความเชื่อความศรัทธามาสร้างสรรค์เป็นการแสดงทางนาฏยศิลป์ ทำให้ผู้เขียนได้รับความรู้เพิ่มขึ้นมากมายในเรื่องของขนบ ธรรมเนียม และประเพณีที่ถือปฏิบัติในเรื่องของการบูชาแม่น้ำ ทำให้เข้าใจความหมายและความสำคัญของการบูชาที่ปฏิบัติสืบทอดมายาวนาน ได้เห็นวัฒนธรรมทั้งงดงามและศักดิ์สิทธิ์ ควรค่าแก่การดำรงไว้ให้คงอยู่ต่อไปตราบนานเท่านาน

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาหาข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผลงานสร้างสรรค์ชิ้นนี้ ทำให้ผู้เขียนเกิดแนวคิดและแรงบันดาลใจที่จะศึกษาและสร้างสรรค์ผลงานเกี่ยวกับประเพณี และความเชื่อต่อไป เนื่องจากยังมีประเพณี พิธีกรรม อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อความศรัทธาที่มีผลต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ที่น่าสนใจและน่าค้นหาอีกมากมาย ดังนั้นผลงานสร้างสรรค์ชิ้นนี้ จึงเป็นเสมือนแรงบันดาลใจทำให้ผู้เขียนและผู้สนใจเกิดความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาผลงานที่มีคุณภาพต่อไป

บรรณานุกรม

กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย. *อินเดียอนุทวีปที่น่าทึ่ง*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, 2544.

กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย. *ภารตวิทยา*. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, 2554.

กิตติ วัฒนสมหาตม์. *ตรีเทวปกรณ์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: พลพันธ์การพิมพ์, 2542.

พระมหา ดร.ประมวล ฐานทุโต (บุลาสม). อาจารย์ประจำวิชาปรัชญาและศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น.

สัมภาษณ์โดย ฤตพชรพร ทองถนอม, 5 ธันวาคม 2550.

มาลัย. *กำเนิดเทวดา*. กรุงเทพมหานคร: บวรสารการพิมพ์, 2540.

นาฏยศิลป์สร้างสรรค์ “กังกาอารตี” วิถีแห่ง
สายน้ำ

ฤตพชรพร ทองถนอม

CREATIVE DANCE
PERFORMANCE: “GANGA AARTI,”
THE WAY OF THE RIVER

สุจิตต์ วงษ์เทศ. ศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ (กวีนิพนธ์) ประจำปี พ.ศ. 2545 นักเขียนรางวัลศรีบูรพา ประจำปี พ.ศ. 2536 นักประวัติศาสตร์
และโบราณคดี. สัมภาษณ์โดย ฤตพชรพร ทองถนอม, 1 ตุลาคม 2560, 1 พฤศจิกายน 2560.

ดร.อดิศักดิ์ อีสสโร (อิสสโร). พระ. พระนักศึกษาไทยที่เมืองพาราณสี. สัมภาษณ์โดยฤตพชรพร ทองถนอม, 13 เมษายน 2550.

Hombal, P.C. Professor. Head of Bharatanatyam, Faculty of Performing Arts, Banaras Hindu University, Varanasi, India. Interview
by Rittapotcharaporn Thongtanorm, 23 June 2011.